

שמעתא אליבא דהלכתא

גליון ק"ו - פרשת חקת - תשע"ב - קהילת הניכי הישיבות, רמות ב' פ"ח

פניני הלכה פ"ח

האם יש חיוב להקדים לוי לישראל

תנן [הוריות י"ג ע"א] האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה, והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים בקלקלה האיש קודם לאישה. כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר וכו'.

ואמרין בגמ' - כהן קודם ללוי שנאמר בני עמכם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. לוי קודם לישראל שנאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבת הלוי וגו'.

וכתב הרמב"ם [פ"ח מהל' מתנות עניין הל' י"ז] הוי לפנינו עניים הרבה או שבויים הרבה, ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולו, מקדימין את הכהן ללוי, ולוי קודם לישראל. והביא דבריו בטור [יו"ד סי' רנ"א].

וכתב הב"י דמקור דברי הרמב"ם מדברי המשנה הנ"ל. וכתב עוד - בירושלמי אמרו [הוריות פ"ג הל' ה'] לוי קודם לישראל, לוי לא לישראל הוא, אמר רבי אבין בשעת הדוכן שנינו. משמע דהשתא דליכא דוכן אינו קודם לישראל. אבל בתלמודא דידן מדלא כתב כן משמע דס"ל דאין לחלק בין זמן לזמן, וכן נראה דעת הפוסקים שלא חילקו. וכ"כ לדינא בשו"ע [שם סי' ט"ז] דלוי קודם לישראל.

[ובירושלמי לפנינו איתא - כהן קודם ללוי לוי לישראל, לא הוה לוי הוא, אמר רבי אבון בשעת הדוכן שנו. וכתב שם הפני משה דהכי גרסינן - "לא הוה לוי לא הוה לישראל". ולענין מת מצוה קאי, גבי הא דאמרין יטמא לוי ואל יטמא ישראל, ופרכינן לא הוה לוי לא הוה לישראל, דהא לענין טומאה שניהם שוים, וע"כ מתקורב בשעת הדוכן שנינו, הלכך יטמא ישראל ואל יטבטל לוי מן השיר. ואידי דתנן הכא דלוי קודם לישראל במעלה, נקט נמי להא. וכן פי' בערוך השולחן [יו"ד סי' רנ"א]. ולפירושו נמצא דהירושלמי לא איירי כלל לענין קדימה, ואין דברי הירושלמי חולקים כלל על דברי הבבלי.

ובהגהות החת"ס [שם] ביאר דברי הירושלמי ע"פ הגי' שלפנינו "לא הוה לוי", והכי פירושו - מאי קמ"ל דכהן קודם ללוי ולישראל, פשיטא שהרי כהן הוא לוי ג"כ וישראל ג"כ והכל כלול בו, ומשני בשעת הדוכן והשיר שנו דאין הכהן כשר לזה, והוי סד"א כהן אינו לוי, קמ"ל כהן גם הוא לוי קודם לו. ולפירושו נמצא דהירושלמי לא איירי כלל לענין קדימת לוי לישראל, אלא לענין קדימת כהן ללוי [ורק לענין הסייד ולא לדינא]. ואין דברי הירושלמי ענין כלל לדברי הבבלי. איברא דבטור גבי הל' ברהמ"י [אוי"ח סי' ר"א] כתב - גרסינן בירושלמי אמר רבי יהושע בן לוי מימי לא ברכתי לפני כהן ולא בירך ישראל לפני. ורבי יהושע בן לוי לוי היה, ויראה לכאוי שיש ללוי דין קדימה לברך לפני ישראל במקום שאין שם כהן. וה"ר מאיר מרוטנבורק כתב שאין לו דין קדימה והא דקאמר שלא בירך ישראל לפני מצד גדלותו קאמר ולא מצד לוייה.

ולכאוי תקשי על דברי הר"מ מרוטנבורק מדברי המשנה בהוריות. וכן יקשו דברי הטור ההדד, דבאו"ח כתב דיראה לכאוי דלוי קודם לישראל והדר הביא דברי ה"ר מאיר מרוטנבורק (ולא הזכיר דברי הרמב"ם), ואילו ביו"ד סתם כדברי הרמב"ם. וכבר עמד על סתירת דברי הטור בדרישה [ביו"ד שם סי' ג'], ות"י ככאן [ביו"ד] איירי הטור לענין להחיותו, דודאי יש ללוי דין קדימה לכו"ע, דהיום או מחר יבנה המקדש ויחזור הלוי לעבודתו ולדוכנו, משא"כ באוי"ח דאיירי לענין לכבדו לפי שעה ואין החיות תלויה בזה, בהא ס"ל למהר"ם מרוטנבורק דאין לו קדושה, ונראה דהיינו אפי' בזמן שבחמ"ק קיים. עכ"ל.

שמעתא אליבא דהלכתא פ"ח

ספק אם יש מוקצה כמגירה, האם מותר לפתחה בשבת

א. איסור טלטול מוקצה. ב. ספק מוקצה לחומרא או לקולא. ג. הטעם להחמיר בספק מוקצה. ד. ספק מחמת מוח' הפוסקים. ה. ספק מוקצה לענין טלטול. ו. כשאין חזקת איסור.

א. איסור טלטול מוקצה

כתב הרמב"ם (שבת פכ"ד הי"ם) אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול. ויעוי' בתוס' (עירובין לה.) שאותם דברים האסורים בטלטול מדרבנן גם אסורים באכילה מדרבנן, ודלא כרש"י (ביצה ב: ד"ה לטעמיה) דס"ל שאסורים באכילה מה"ת (כשאינו מן המוקח).

ובטעם שאסרו טלטול מוקצה כתב הרמב"ם (שם) כדי שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול, שלא יהיה יום השבת כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה או מבית לבית, ונמצא בטל הטעם שנאמר בתורה (דברים פ"ה) "למען ינוח...". אולם הרמב"ם (שם הי"ג) הוכיח ע"פ הגמ' בשבת (קכד.) שחז"ל גזרו על איסור מוקצה משום גדר וסייג שלא יבוא לידי הוצאה. וכן מבואר ברמב"ם (שבת קכד.). ועוי' במ"ב (רס"י שח) שהביא שתי הטעמים. [ועוי' במגיד משנה (שם), במגיד עוז (שם) ובערוה"ש (רס"י שח), שיצאו ליישב דעת הרמב"ם שלא יוקשה מהגמ' המובאת בראב"ד. והב"ח (רס"י שח) והגר"ז (סי' שח אות א) כתי' דבאמת הרמב"ם מודה נמי לטעמו של הרמב"ם. ועוי' עוד בפמ"ג (סי' שח מ"ז בפתיחה למוקצה). ויש לענין לענין תוקפו של איסור מוקצה לפי טעמו של הרמב"ם לדעת הסוברים דלא שכיח רה"ר בזמנינו, עוי' בשו"ע וברמ"א (סי' שג סע"י יח רס"י שלט סע"ג) ונביאוור הלכה (סי' שג ד"ה והשתא רס"י שכו על סע"ו ד"ה אדם מותר), ואכמ"ל].

ובין הסוגי המוקצה מצינו כלי שמלאכתו לאיסור שאינו מותר בטלטול אלא לצורך גופו ומקומו, ומוקצה מחמת גופו (דבר שאין בו תורת כלל) כגון אבן אסור בטלטול לגמרי, וכן פרי שאינו ראוי לאכילה כלל מוקצה הוא. [ובאמת מוקצה מחמת חיסרון כיס, כלי שמלאכתו לאיסור וכלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך כלל, מבואר בשבת (קכב.) שנגזר עליהם בימי נחמיה בן חכליה (גזירת כלים), ועיין עוד בזה בגר"ז (סי' שח) בחת"ס (סי' עט) ובערוה"ש (רס"י שח).]

ולא רק הדבר המוקצה נאסר בשבת אלא אף היתר שהונח עליו דבר מוקצה ע"מ שהיה מונח עליו בשבת נאסר מדין בסיס, ואף אם נפל המוקצה ממנו אחר בין השמשות נשאר הבסיס באיסור. אולם אם לא נתכווין שדבר המוקצה יהיה ע"ג ההיתר בשבת אלא שכחו שם, ליכא משום בסיס, עוי' בכל זה בשו"ע (סי' שט) ובמ"ב (שם), ואכמ"ל. ועוי' עוד בפמ"ג (סי' שח מ"ז ס"ק ד) ובישועות יעקב (סי' שח ס"ק ה) שנסתפקו אם נאמר דין בסיס אף כשהניח על ההיתר כלי שמלאכתו לאיסור, ועיין מש"כ בתהלה"ד (סי' שח ס"ק א). ועוי' בזה בגליון רס"ח.

ב. ספק מוקצה להומרא או לקולא

ולענין ספקות יעויין במשנה בב"ב (כד.) דתנן: מצודות חיה ועופות ודגים שעשאן מעיו"ט לא יטול מהם ביו"ט אא"כ ידוע שנצודו מעיו"ט, ופירש הר"ן (שם יג.) בירי"ק ד"ה מתני' לא יטול מהם ביום טוב משום דהוה להו ספק מוכן. ועיי"ש בגמ' שנחלקו התנאים בספק מוכן ואיפסיקא הלכתא כמאן דאסר.

ועוי' בתוס' ישנים (ביצה ג:) והביאו המהרש"א (ביצה ג: ד"ה גמ') שמבואר שלא דוקא בספק מוכן החמירו אלא ה"ה בכל מוקצה. וכ"כ המגיד משנה (יו"ט פ"ב הי"ו) שכל דין מוקצה ונולד בכלל זה. אולם הרשב"א (שם ריש ש"ה) שכתב שכיון שהמוקצה והנולד מדבריהם הולכין בספיקן להקל ולא אמרו אסור אלא בדבר שקרוב ליגע בשל תורה כגון ספק נצוד ביו"ט ספק נצוד מעיו"ט. אולם המגיד משנה כתב לדחות דבריו שא"כ ספק ביצה אם נולדה ביו"ט או מעיו"ט למה היא אסורה כו' וע"כ נראין דברי הרמב"ם שלא חילק, ע"כ.

ולמעשה השו"ע (סי' תצו סע"ג) פסק דספק צידה אסור. וכת' בפר"ח (שם ס"ק א) דלאו דוקא ספק צידה אלא ה"ה כל ספק מוקצה וכ"ש ספק נולד דמתמרין בהו כשל תורה. וכן פסק המ"ב (סי' תצו ס"ק ח ושע"ה שם), וכתב שכן מבואר בשו"ע (רס"י תקינ' וסי' תצו סע"ד). ועוי' עוד בשו"ע (סי' שכה סע"ז) ובמ"ב (שם ס"ק ג).

ג. הטעם להחמיר בספק מוקצה

ובטעם שהחמירו מספק, עוי' בתוס' ישנים (ביצה ג:) והביאו המהרש"א (ביצה ג: ד"ה גמ') משום דמוקצה הוי כעין דאוי. והמגיד משנה (שם) כתי' מפני שהוא דבר שיש לו מתיירן או שרצו חכמים להחמיר בדבר זה. וכ"כ במ"א (סי' א) כי הוי דבר שיש לו מתיירן או מפני שרצו חכמים להחמיר בדבר זה דמצינו בכמה ספיקות דרבנן לחומרא לכן אין לדמות זל"ז. והפרי"ח (שם) נקט כטעם הראשון. אולם הבית מאיר (שם) האריך להוכיח כטעם השני. והמ"ב (סי' ז) פסק כהפרי"ח, אלא דעיי"ש בשע"ה צ (אות ה) שכתב דלפי סברא של דשיל"מ, אם יתקלקלו הדגים כשימתין עד אחר יו"ט שרי, דלא שייך לומר המתן עד למחר (כמבואר ביו"ד סי' ק"ב סע"ד), אולם לפי סברא שניה שהביא המ"א, דכמה פעמים ראו חכמים להחמיר אפי' בספיקא דרבנן, אין להקל, ובבית מאיר האריך להוכיח כטעמא בתרא, וע"כ בכל גווני אסור. ומ"מ במקום שיפסד לגמרי אפשר דיש לסמוך אטעמא דדשיל"מ, ע"כ.

ד. ספק מחמת מוח' הפוסקים

ואיכא נפ"מ בין ב' הטעמים האם אמרין ספק דרבנן לקולא כמח' הפוסקים בדיני מוקצה. דאם נימא שהחמירו בזה חז"ל טפי אף בספק בפוסקים יש להחמיר. אולם אם משום דשיל"מ אתין עלה אמרין בספק כזה שהוא לקולא כמ"ש הפמ"ג (פתיחה ליו"ט ח"ב פ"א אות כג) והשאג"א (סי' ז) שבפלוגתא דרבוותא וכן בבעיא דלא אפשר דרבנן אף בדבר שיש לו מתיירן אזלינן לקולא משום דספק בפוסקים קיל טפי מספק במציאות לענין זה. וכ"כ ברע"א (סי' סה וח"ב סי' קמו ד"ה ומה). ועוי' בעין יצחק (אוי"ח סי' טו אות ח) ובמהרש"ם (ח"ב סי' קנא).

והנה הרמ"ש (ביצה פ"ג סי' ז) כתב על הא דבעי מיניה הלל מרבה יש מוקצה לחצי שבת או אין מוקצה לחצי שבת והכריע שם דמסתבר כלישנא בתרא דבשל סופרים הלך אחר המיקל, ע"כ. והביאו בב"י (סי' ש' ס"ק א) וברך זה כתב הב"י בסי' ש"ח לפסוק כה"ר"ן דשם, עיי"ש. והגוש"ז זצ"ל (מאורי אש השלם עמ' נט ד"ה אולם) הוכיח מהרא"ש הנ"ל שמקיל שם גבי מוקצה בספיקא דינא. ועוי' בשע"ה צ (סי' שט ס"ק כד.) ומבואר דלעולם מקילין במקום ספק מחמת פלוגתא. אלא דלפ"ז צ"ע על המחמירים בספק כטעם השני הנ"ל והרי לפי טעם זה לכאורה אין לחלק בין סוגים הספיקות. ואפשר שבספק בפלוגתא הקילו טפי כמבואר בפמ"ג הנ"ל (אע"פ שבעלמא אינו כן כמ"ש הפמ"ג שם). ושוי"מ שברך זה כתי' הפר"ח (סי' תצו ס"ק ג ד"ה והשתא) דבפלוגתא נקטינן ככל דאית לן בכל התלמוד בשל סופרים החל אחר המיקל ואין לנו להחמיר אלא בפסק במציאות משום דבר שיל"מ.

ועכ"פ מבואר דיש לנקוט דספק מוקצה אסור לגמרי, אלא דבמקום הפסד יש לסמוך על טעם הראשון דאסור מפני דהוי בכלל ספק דשיל"מ. ולפ"ז נוכל לסמוך ע"ז במקום דאיכא צורך שבת דהרי מבואר בפמ"ג (סי' צב ש"ד ס"ק א) דהפס"מ קיל מכבוד שבת. וכמו כן ניתן לסמוך ע"ז במקום צורך גדול דהרי כתי' במ"א (סי' רסא ס"ק ה) דאין חילוק בין צורך גדול להפסד מרובה. וכן נקט הגי' מהרש"א (יו"ד סי' סט אות ק). ועוי' בכח"ח (יו"ד סי' לא דהפ"מ אות יב).

